

DEMOCRACY – WHAT IS IT GOOD FOR?

– et forstudium til en rekonceptualisering af demokratibegrebet

„Den offentlige brug af ens fornuft må til enhver tid være fri, og dén alene kan bringe oplysning blandt menneskene; men privatbrugen af fornuften kan ofte være stærkt indskrænket uden af den grund at hindre oplysningens fremskridt synderligt” (Kant 1993: 73).

Af Svend Thorhauge

Når man angriber et så omfattende emne som demokratibegrebet, er det nødvendigt indledende at anføre nogle distinktioner; ikke blot for at begrænse fremstillingens omfang, men for i det hele taget at få afklaret hvad det er, der beskæftiger argumentet. Ikke mindst, hvad demokratibegrebet angår, gælder, at det ikke er muligt at tale om alt på en gang. Intentionen i det følgende er at komme en begrebsbestemmelse af demokratiet nærmere med det argument, at demokratibegrebet ofte udsættes for en for diffus behandling i politologien, fordi demokrati som ideal henvises til at være noget alligevel uopnåeligt eller som genstand til at være et normativt spørgsmål, der er unddraget samfundsvidenskabelig analyse, og som derfor henvises til politisk filosofiske undersøgelser. De konkrete fremstillinger af forskellige demokratimodeller er derfor behændigt blevet til beskrivelser af enten forskellige politikopfattelser eller forskellige politiske institutioner, hvormed en konkret definition af demokratiet som andet og mere en blot folkestyre undgås.

Men inden intentionen realiseres, er det som sagt nødvendigt at selekttere den horisont, som giver argumentet mening. Afgrænsningen sker i tre tempi: først reserveres demokratibegrebet til den politiske orden, dernæst gøres skellet mellem egeninteresse og fællesinteresse til demokratibegrebets kardinalproblem, og endelig privilegeres statskundskaben til at være den disciplin, indenfor hvilken diskussionen bør føres. Denne afgrænsning er ikke gratis, men afslutningsvist vil det blive klargjort, hvorfor den er nødvendig.

Første afgrænsning

Dewey skelner mellem demokratiet som ideal: „It is the idea of community life itself ... The clear consiousness of a communal life, in all its implications, constitutes the idea of

democracy" (Dewey, 1998: 295) og demokrati som bestemte politiske institutionaliseringer „as a system of government" (Dewey, 1998: 293). Denne ideale forståelse føres videre af Habermas i formuleringen „I can imagine the attempt to arrange a society democratically only as a self-controlled learning process" (Habermas, 1996) og i Eriksen/Weigårds bog om deliberativt demokrati lyder det afsluttende og programmatisk: „[D]emokrati [er] ikke bare et middel, men også et mål i sig selv" (1999: 305). Det er ikke ad disse stier, dette papers argumentet primært vil blive fremført. I det følgende reserveres demokratiet (og dets begreb) til den politiske orden og de politiske institutter, og de ideale konceptio-ner inddrages kun, hvor institutterne refererer til disse. Det afviser ikke eksistensen af flere idealer til samme institutter (som anført af Miller), men det ekskluderer forestillingen om demokrati som samfundet altomfattende eller som et mål i sig selv. At demokrati ikke kan være et mål i sig selv, gør ikke automatisk demokrati til et middel, pointen er derimod, at dikotomien er forfejlet, fordi den enten må stille sig spørgende til, hvilket mål demokratiet skulle midle, eller må stille sig afvisende overfor de, der ikke blot accepterer demokratiet som målet over alle mål.

Anden afgrænsning

David Held opregner i sit idehistoriske værk om demokrati 9 (10) modeller som på den ene side adskiller sig fra hinanden (ellers var der jo kun én), men som på den anden side må have noget til fælles (eller alle have noget til forskel), ellers ville det ikke give mening at opregne netop disse og ikke andre. Spørgsmålet er imidlertid, om der er 9 forskellige modeller i værket, eller om der reelt kun er én. Et andet og beslægtet spørgsmål er, om det ikke nærmere er retfærdiggørelsens idéhistorie, han har beskrevet. Jeg vil hævde, at Held redegør for 9 forskellige udgaver af lighed som retfærdiggørelse af den politiske Gewalt.¹ De 9 modeller kan indplaces i et koordinatsystem, som på den ene akse udspændes mellem egeninteresse og fællesinteresse, og på den anden akse mellem direkte og repræsentativt demokrati. Den sidste akse kan også siges at være en tids- eller kompleksitetsakse: direkte demokrati i den athenske udgave er non-sense i et moderne, komplekst og differentieret samfund; her må det benævnes deltagelsesdemokrati, altså et spørgsmål om engagementets form. På tværs af denne akse udspændes som sagt relationen mellem egeninteresse og fællesinteresse, men spørgsmålet er, om det er adækvat at opretholde dette skel, når samfundet ikke længer lader sig entydigt beskrive. I det Durkheim kaldte for primitive samfund, var egeninteressen klart identificerbar, men i

¹ Med Gewalt forstås den politiske magt i modsætning til den sociale magt (Macht). Distinktionen er Hannah Arendts.

dag giver det eksternt betragtet mindre mening (om overhovedet nogen) at fastholde distinktionen. Dette var til dels Adam Smiths arbejdsdelingspointe, men konsekvensen behøver derfor ikke nødvendigvis at blive en tro på usynlige ekstremiteter. Foreløbig er det nok at påpege, at det, der for den ene er genuin egeninteresse, af en anden kan iagttages som et fælles gode. Hvis denne akse forsvinder, og den anden er tidslig, er vi fremme ved en enkelt model. Det er for så vidt også Helds pointe med sin egen niende model, i det følgende vælges dog en anden konklusion end Helds, der søger en (3. ?) middelvej mellem akserne.

Tredje afgrænsning

Den tredje (og lidt mere indgående) afgrænsning er disciplinær: Hvorhen skal vi vende os, når vi vil blive klogere på demokratiet? Påstanden i det følgende er, at spørgsmålet om demokrati stilles og besvares af politologien – statskundskaben.² Det kan synes selvindlysende, men når det alligevel er værd at påpege, er det fordi, spørgsmålet om demokrati ikke blot er ét blandt *mange* politologiske spørgsmål og svar; spørgsmålet om demokrati er den horisont, som *samlige* politologiske spørgsmål og svar indskrives i.

Hvis man til en start indskrænker sig til det helt lokale, så er den politologiske disciplin *Offentlig forvaltning*, en disciplin der stiller sig selv spørgsmålet: Hvorfor er det offentligt ansatte og ikke borgerne, der bestemmer, hvilken politik der føres, og hvordan denne føres?³ Afdelingen for *Offentlig politik* foretager topos-orienterede undersøgelser af institutionerne mellem borgerne og deres repræsentanter, for at afdække de mekanismer som slører billedet af borgernes selvstyre.⁴ Disciplinen *International Politik* er i al væsentlighed konstitueret af to skoler, som strides om demokratiets nationale eller internationale karakter. *Komparativ politik*, politologiens *sine qua non*, forsker i de demokratiske politiske institutioner og har tillige tilknyttet en reflektorisk enhed, som forsker i idealerne og teorierne bag disse institutioner, spørgsmålet om den politiske teori. Dertil kommer nu 'gøgeungen' *Sociologi*, som på den ene side har leveret instituttet og disciplinen dets metode (såvel kvantitativ som kvalitativ), og som på samme side har konstrueret de helt

² Til eksempel er artiklerne om demokrati og demokratisering i *Den store danske encyklopædi* skrevet af henholdsvis Palle Svendsen og Georg Sørensen.

³ Illustrativt hertil er titlerne på Jørgen Grønnegaard Christensens 'udvalgte publikationer' på Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitets hjemmeside, man kunne også pege på Christiansen/Sidenius (1995), som netop diskuterer interesseorganisationernes indflydelse på beslutningsprocesserne.

⁴ Man kunne her se på seminarbeskrivelserne til forårets undervisning på Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

grundlæggende institutionelle teorier,⁵ men som på den anden side adskiller sig fra den behavioristiske, positivistiske statskundskab, ved ikke alene at ville bidrage deskriptivt til den akademiske eller offentlige debat, men derimod ofte også ønsker at pointere akademiske udsagns normative bidrag.⁶ Sociologi, filosofi, økonomi, historie og jura er selvstændige discipliner med henholdsvis samfundet, retfærdigheden, husholdningen, udviklingen og normerne som genstand og horisont. Sociologien har således ikke som politologien demokratiet som horisont. Det betyder imidlertid ikke, at et enkelt værk ikke samtidigt kan bevæge sig indenfor flere horisonter, (Habermas' *Fakticität und Geltung* forsøger til eksempel at skræve over samtlige de ovenfor nævnte discipliner), men det stiller krav om stringens i fremlæggelsen. Endelig findes der flere tværdiscipliner, vigtigst er her den politiske sociologi.

Formålet med denne indledende fagdisciplinære afgrænsning har været at fremdrage det problematiske i, at mainstreampolitologer på grund af metodiske forskrifter undlader at beskæftige sig med de grundlæggende demokratiteoretiske spørgsmål, og overlader disse til fageksterne diskussioner.⁷ Konsekvensen bliver, at den politologiske demokratikonception i sit forsøg på udelukkende at være deskriptiv, ikke kan se, hvilke normative konsekvenser der følger af beskrivelsen – at det ikke er ligegyldigt hvordan verdens tilstand beskrives. Det paradigmatisk eksempel herpå er ganske givet Robert A. Dahls behavioristiske begreb om polyarchi, som der derfor vil blive redegjort for som det første (I). Dernæst følger et mindre intermezzo, som kort vil redegøre for paperets epistemolo-

⁵ *Exempli gratia* er naturligvis David Eastons begreb om det politiske system, som intet var uden den sociologiske systemteori fra Durkheim, Parsons og Bartallanfy (og som siden er videreudviklet af Niklas Luhmann), men et lokalt eksempel kunne også være Finn Bruuns litteraturer til hans klassiske seminar om 'the individual and the organization'.

⁶ Bagtanken er ikke at fremhæve den sociologiske *afdeling*, men alene at påpege, hvad også Habermas gør i indledningen til *Theorie des Kommunikative Handelns*, nemlig at sociologien som den eneste samfundsvidenskabelige disciplin fastholder et normativt sigte. Niklas Luhmann deler ikke denne opfattelse, men det skyldes, at han ved normativt forstår et valg mellem to alternativer, hvorefter sociologien skulle anbefale det ene frem for det andet (Interview fra 1994). Alligevel kan der spores en pragmatistisk eller pragmaticistisk normativitet hos Luhmann, fordi han i traditionen fra James, Pierce og Dewey fastholder at enhver verdensbeskrivelse (*Weltanschauung*) er en blandt flere mulige, og det væsentlige er, hvilken forskel disse gør. At andre aktuelle sociologer som Anthony Giddens, Ulrik Beck, Baumann etc. forener deres samfundsanalyser med normative bidrag er ingen hemmelighed, og det væsentlige er her, at de normative bidrag er konsekutive af analyserne, (hvilket også forklarer kvaliteten af Giddens' politiske arbejder). Netop den højaktuelle diskussion om Bjørn Lomborgs videnskabelighed er paradigmatisk for de skillelinjer, der går mellem forskellige politologiske og sociologiske programmer: UVVU's vurdering bygger tilsyneladende lidt for meget på et positivistisk videnskabsideal set med den politiske sociologis øjne. På den anden side er det det ideal, Lomborg abonnerer på, når han betitler sin omstridte bog *Verdens sande tilstand*.

⁷ Med overladelse menes også eksklusion af bestemte positioner fra 'det gode selskab'. Diskussionen i medarbejderbladet på Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, i efteråret 1998 var et slående eksempel på de afstødningsprocesser, der kan iagttages, når et fremmedlegeme konstateres i en organisme. Det slående i dette eksempel er, at det netop ikke var fra positivistisk hold, angrebet satte ind, men fra ideelt.

giske forudsætninger (II) og som mere grundlæggende følges op af en redegørelse for, hvorfor det ikke er lige-gyldigt, hvordan det demokrati, der ligger som horisont for det politologiske akademi, defineres (III). Med afsæt i disse tre afsnit fremføres det argument, at vi skal finde demokratibegrebs rødder i oplysningen snarere end i Athen (IV). Efter nogle konsekvensbetragtninger over repræsentation, offentlighed og deliberation (V) konkluderes og perspektiveres (VI).

I

„Det ideelle folkestyre – eller menneskers ret til selvstyre – hviler efter Dahls opfattelse på en række antagelser“ (Svensson 1996: 47):⁸

- 1) En sammenslutning med henblik på bindende beslutninger,
- 2) der kan adskilles i dagsordensfastsættelse og afgørelse, og
- 3) som alene bør træffes af sammenslutningens medlemmer.
- 4) Alle interesser bør i denne proces tages ligeligt i betragtning,
- 5) den enkelte definerer egenhændigt denne interesse;
- 6) dertil er alle lige kvalificerede.
- 7) Knappe ressourcer fordeles fair, i.e. ikke ligeligt, men rimeligt.

Palle Svensson fortsætter: „Hvis en eller flere af disse antagelser ikke holder, for eksempel fordi nogle medlemmer af et fællesskab er bedre kvalificerede end andre til at træffe bestemte beslutninger, eller fordi nogle medlemmer er ude i stand til at afgøre, hvad der tjener deres interesse, så skal beslutningsprocessen ikke nødvendigvis være demokratisk, Men hvis disse forudsætninger er opfyldt, så har medlemmerne til gengæld ret til selvstyre og til at deltage i en demokratisk proces (...) Kriterierne for den demokratiske proces, som tilsammen er udtryk for et ideal om politisk lighed, sammenfatter Dahl i fem punkter“ (1996: 47): 1) *equal votes*, 2) *effectice participation*, 3) *enlightened understanding*, 4) *final control of the agenda by the demos* og 5) *inclusiveness*.

Dahls pointe er imidlertid, at dette blot er et ideal, et ideal om en demokratisk beslutningsproces, som ikke lader sig realisere. Dahl konstruerer derfor begrebet polyarchi, som bygger på det politiske systems *responsiveness* over for borgerne.⁹ Institutionalisering

⁸ Fremstillingen af Dahl er baseret på Palle Svenssons doktorafhandling fra 1996, fordi denne antages at være repræsentativ for den hjemlige diskussion af Dahl, som igen antages at være repræsentativ for politologisk demokratiteoretisk mainstreamlitteratur. Hos Held er den ikke urimeligt klassificeret som pluralistisk demokratiteori (1987).

⁹ Det vil sige, at en polyarchisk styreform giver borgernes præferencer mulighed for at blive formuleret, gjort gældende og ligeligt afvejet.

af dette polyarchi implicerer yderligere en række konditioner: 1) *elected officials*, 2) *free and fair elections*, 3) *inklusive suffrage*, 4) *right to run for office*, 5) *freedom of expression*, 6) *alternative information* og 7) *Associational autonomy*.

Formålet med dette længere referat af Palle Svenssons introduktion til Robert A. Dahls teori er at vise, hvorledes der undervejs såvel indenfor de enkelte niveauer som i skiftet mellem disse er truffet en række valg, som har inkluderet nogle og ekskluderet andre af de idealer demokratihistorien har fremskabt. Det bliver ikke mindst relevant af, at den polyarchiske institutliste eller noget der ligner, ofte bliver anvendt som lakmusprøve for rækkevidden af et lands demokratisering.

Går man således lidt mere indgående til værks, er det første, der springer i øjnene, i hvor høj grad Dahls 7 indledende antagelser favoriserer et økonomisk liberalt demokratiparadigme i traditionen fra den engelske filosof John Locke over utilitarismens Jeremy Bentham til dele af vor tids neoliberalisme.¹⁰ Således er det det enkelte individs selvdefinerede interessers ligeværdige behandling, der er udgangspunktet for antagelserne, som igen er baseret på den kontraktteoretiske forudsætning (nogle ville kalde det den kontraktteoretiske fejlslutning), at det er muligt for individer, der ikke allerede er i samfund at indgå aftale om konstitueringen af et sådant. Det næste, der springer i øjnene, er, at alene hvis disse individualistiske økonomisk liberale antagelser mødes, har medlemmerne *ret* til selvstyre. Hvem der giver og tager denne ret fortøner sig i det (naturretlig?) uvisse.¹¹

Dahl formulerer dertil idealet om *politisk lighed*, som indskyder sig mellem de gyldighedsfordrende antagelser og de faktiske institutionaliseringer. Det interessante ved dette ideal er, at det politiske fællesskab bindes af andre kriterier end det første samfundsmæssige fællesskab. Hvor det første niveau som omtalt er atomistisk, har det næste niveau kollektive islæt: *equal votes*, *effectice participation*, *enlightened understanding*, *final control of the agenda by the demos* og *inclusiveness*; her er pendulet svunget fra Hobbes' og Lockes kontraktteori til Rousseaus aristoteliske kommunitarisme. Men det tredje, der springer i øjnene, er nu, at Dahl afviser dette deltagelsesdemokratiske ideal som uopnåeligt og i stedet indfører sit begreb om polyarchi via en mellembestemmelse om responsiveness.

¹⁰ Inden for den politologiske metodik udtrykt ved læren om de rationale valg. Bestemmelsen om de knappe ressourcers rimelige fordeling er således udtryk for et afgørende valg mellem komitativ og distributiv retfærdighed, hvormed Robert A. Dahl ikke blot har positioneret sig inden for demokratiets liberale model, hvilket muligvis er selvvalgt, men tillige har han valgt side i den diskussion, der føres indenfor det liberale paradigme, personificeret ved Hayek og netop afdøde Rawls.

¹¹ Det skyldes ikke Palle Svenssons fremstilling, det er et problem i de Dahl'ske kilder (Dahl 1989).

Dette begreb om responsiveness¹² lander midt på den demokratiteoretiske kamplads, fordi det forudsætter et andet begreb – nemlig et om repræsentation, en adskillelse mellem styrede og styrende, og dermed bliver demokratibegrebet koblet til en moderne politikforståelse: „An essential element that enters into the notion of any political group is the opposition between governing and governed” (Durkheim 1986: 32).¹³

Dette begreb stiller efterfølgende spørgsmål om forholdet mellem de repræsenterede og de repræsenterende: Hvem og hvad, og overfor hvem og hvad repræsenteres? Er det den private autonomi, der repræsenterer sig overfor den offentlige autonomi, eller er det den offentlige autonomi, der repræsenterer sig overfor den private, er det Macht over for Gewalt, eller er det Gewalt overfor Macht? Det er ikke ligegyldige spørgsmål, som rejser sig ved den Dahlske mellembestemmelse, men som Dahl blot besvarer med 7 institutter, som juridisk iagttaget er indført i de fleste lande og under alle omstændigheder i alle vestlige. Robert A. Dahls behaviouristiske demokratimodel er ejendommelig ved det, at den på samme tid rummer de forskellige demokratiteoretiske ansatser, men afholder sig fra at give løsninger på de problemer, et sådant amalgam afføder. Det er ikke ligegyldigt, så længe Dahl har stor indflydelse for den politologiske demokratidiskussion, og benchmarkingen af 'udemokratiske' landes demokratiseringsbestrebelse, eller manglende vilje til samme.

II

Gennemgangen af Dahls demokratimodel, herunder påpegnings af dens politisk filosofiske valg, er ikke i sig selv bemærkelsesværdig, det bemærkelsesværdige er, at Dahl ikke selv bemærker de medfølgende skift i idealer. Selv inden for den weberianske værdifrihed er det accepteret (og postuleret), at der indledningsvist træffes nogle valg, ikke mindst valg af undersøgelsesområde. Programmet om værdifrihed minder om embedets uafhængighed af dets personelle indehaver i Webers bureaukratimodel, og så langt giver værdirelativismen også god mening, fordi de konkrete videnskabelige undersøgelsesresultater ikke bør (!) afhænge af personlige sympatier eller antipatier, men det behøver ikke at betyde, at man blot kan overse virkelighedsbeskrivelserne konsekvenser, heller ikke inden for et paradigme som hævder et uoverstigeligt skel mellem er og bør.¹⁴ Dahl

¹² Palle Svensson oversætter begrebet med lydørhed, men det rammer ikke helt den (re-)aktive mening i det engelske substantiv.

¹³ Det er naturligvis ikke ligegyldigt, at det er Durkheim, som citeres. Durkheim står fader for den politisk sociologiske udgave af Adam Smiths økonomiske teori om arbejdsdeling.

¹⁴ For en større diskussion af dette skels problemer se Loftager (1989; 1994).

mener sig inden for dette værdirelativistiske paradigme ved at fremføre, at hvis det politiske ligheds ideal *er* som de syv antagelser, (altså gyldighedsfordringernes fakticitet), så må institutionaliseringen blive sådan og sådan (det faktisk gældende). Men derved forudsættes for det første, at det beskrevne objekt forbliver uændret af sin beskrivelse, at subjektet kan stå uden for sin egen iagttagelse,¹⁵ for det andet, at der er konsensus om, hvordan de syv antagelser skal udfyldes. Begge forudsætninger er brudt sammen. Ydermere behøver man ikke en Giddensk dobbelt hermeneutik, for at kunne iagttage, at der er himmel og helvede til forskel på, hvilke institutioner vi forbinder med demokrati, og hvilke vi ikke forbinder med demokrati; en forskel, der handler om krigsførsel eller ej.¹⁶ Den positivistiske værdirelativisme havarerer videnskabsteoretisk og forliser empirisk.

Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at man skal acceptere de alternativer som i positivismestriden førte an mod værdirelativismen. Alternativet er ikke at åbne op for, at meninger skal have samme vægt som fakta, ligesom alternativet heller ikke er, som Habermas vil vide, at der er en række gyldighedsfordringer, som gør sig gældende i en grad, så de får faktisk virkning (1992: 242 et passim). I sit forsøg på at forene sig med sin antitese, får Habermas fordoblet er/bør problematikken, hvilket alene tjener til at forøge kompleksiteten og ikke til dens reduktion.

I stedet for at ville bygge bro mellem er og bør, på den måde, at det normative følger af det deskriptive, forfægtes i dette paper, at det deskriptive *er* det normative, og det interessante er herefter, hvornår det deskriptive gør en forskel, der *gør* en forskel (– for nu at blive inden for den pragmatiske horisont). Hovedsagen er at fjerne skellet mellem er og bør, ikke blot at påstå, at det deskriptive også er udtryk for normativitet, for det giver problemet med at skelne mellem det i så fald rent normative, og det blot afledt normative. I stedet må man forfølge den fordring, der gøres gældende, når en iagttagelse iagttages.

Paperet proponerer derved en radikal konstruktivisme i systemteoretisk udformning. Det vil sige, at det væsentlige ikke længere er det, der *er*, men er iagttagelser af iagttagelser *som* iagttagelser. Blikket vendes fra det, der iagttages, til den, der iagttager: med hvilken forskel selekteres hvilken mening?

¹⁵ Hvilket selvfølgelig blot er en anden formulering af værdirelativismen. Det ironiske er imidlertid, at denne kartesianske dualisme, bliver Oplysningens første (og det burde også have være præliminære) bestemmelse af den instans, hvorpå sikker viden og dermed reel selvbestemmelse kunne baseres. Semantikken om subjektet hænger således nøje sammen med semantikken om demokratiet (herom udførligere i afsnit III). Men semantikken lider skibbrud på forestillingen om et transcendentalt subjekt, og Habermas & Co.'s efterfølgende forsøg på en illokutionær forankring har ikke længere den selvfølgelighed over sig, som oversætterne hævder i deres forord til den amputerede oversættelse af *Theorie des Kommunikative Handelns*, og man kan derfor tilføje til Jørn Loftagers iagttagelse af, at objektet ikke længer lader sig entydigt beskrive, at subjektet end ikke længer findes.

¹⁶ Som Simon Calmer påpeger i sit speciale (2002), afhænger mulighedsfeltet for indgreb netop af det konkrete iagttagelsesmodus.

Det er ikke stedet for en længere udredning af den systemteoretiske iagttagelsesform og dens ophav hos George Spencer Brown. Det bør blot nævnes, at iagttagelsen baseres på en række forskelle, væsentligst forskellen mellem den markerede forside og dennes umarkerede bagside. Til eksempel demokratiet som umarkeret bagside, hver gang det politiske system kommunikerer om staten: demokratiet bliver således statens medløbende selvreference, den fællesnævner, som ingen ved, hvad er, men som alligevel er horisont for alle kommunikationer, det vil sige som uudgrundelig meningshorisont. Det spørgsmål, der således stilles, er: Hvilken mening *gives* (ikke giver) demokratiet.

III

Der er en markant fordel ved det systemteoretiske iagttagelsesmodus, nemlig begrebet om horisont. Hvis demokratiet er horisont for politologiske meningsselektioner, giver det mening at beskrive den forskel, som demokratiet sætter mellem forskellige positioner. Det kan anskueliggøres med et eksempel. Når Locke og Rousseau er uenige om hvorvidt demokrati lader sig forene med et begreb om repræsentation, forudsætter det en bagvedliggende enighed om, hvad det er, der diskuteres. Hvis denne bagvedliggende enighed (eller enhed i forskellen) var håndgribelig og ikke horisont, ville det føre til, at den ene nødvendigvis tog fejl; men eftersom deres uenighed netop defineres ved hinanden og uenigheden forskydes ved kommunikationen, forbliver enheden i forskellen en uopnåelig horisont. Men det gælder kun for en synkron analyse; det er efterfølgende muligt diakront at iagttage de forskydninger i semantik og samfundsstruktur, som giver sig udslag i forskellige demokratihorisonter.

Det er det, der har været og er hovedærendet i nærværende paper. Et forsøg på at formulere hvilke demokratiteoretiske horisonter, der har ligget bag de demokratiteoretiske diskussioner. Det er naturligvis et ambitiøst projekt på femten sider, og det bliver derfor alene på skitseplan – en anticipation af senere og mere udførlige undersøgelser. Pointen nu og her er at påpege den forskel, det gør, om demokrati alene konciperes ved de politiske institutter (som hos Dahl), eller om opmærksomheden også rettes mod disses idealer (som i dele af den politiske sociologi). Forskellen kan belyses med et eksempel. Israel fremføres ofte som Mellemøstens eneste demokrati, fordi de har valg til Knesset. Omvendt tvivler ingen på grund af præstestyret på Irans manglende demokrati. Alligevel finder man i Iran en opposition, som forholder sig kritisk til de manglende politiske reformer, altså en politisk kultur, som er demokratisk orienteret, mens det er svært i Israel at finde en opposition, som forholder sig til de *demokratiske* problemer ved landets styre. Kort sagt er det sædvanlige fokus på institutionerne for rigtigt til at fange væsentlige

forskelle mellem lande og politiske systemer, samtidig med, at det ikke kan stille skarpt på interessante demokratiske udviklinger, i systemer som ikke opfylder kravene om eksempelvis valg. Indledningsvist blev det dog afgrænset, at demokratiet som ideal var forbeholdt den politiske institutionalisering. Humlen er, at der er tale om to forskellige skridt, men dog i samme retning. Først må idealet i de historiske institutionaliseringer på genealogisk vis dechifrereres, dernæst kan de aktuelle institutionaliseringer benchmarkes.

Det paradigmatiske nedslag (for andet kan det ikke blive i denne omgang) bliver i Kants retrospektive definition af oplysning. Det er en pointe i sig selv, at definitionen skuer baglæns over to-hundrede år. Kant forsøger at læse sin nutid, gennem en forståelse af nutidens 200-årige fortids opgør med en endnu ældre forhistorie.

IV

Efter afskridtning af den bane som argumentet skal takles på, skal der ses nærmere på en historisk bestemmelse af det, som Palle Svensson ovenfor kalder „det ideelle folkestyre – eller menneskers ret til selvstyre“, nemlig den tyske filosof Immanuel Kants definition af Oplysning i den berømte artikel i *Berlinische Monatsschrift*, hvorfra paperets indledende citat er hentet. Argumentet for at gå via Kant er dobbelt. For det første forsøger Kant (som siden Habermas) at forene Lockes og Rousseaus modstående positioner i sit begreb om fornuftens to regimenter, nemlig henholdsvis området for fornuftens private og området for fornuftens offentlige brug. Hvor den private skal (!) forfølge egeninteressen, skal den offentlige forfølge den fælles, hvilket kun kunne ske ved hjælp af netop dens offentlighed, det, at den må udfordre sig selv (Habermas, 1997).

For det andet er Kants begreb om autonomi (selvlovgivning) væsentligt mere interessant for denne diskussionen af sammenhængen mellem lovgivere og lovmodtagere, end det antikke begreb om demokrati, som var et deltagelsesdemokrati, der kun blev fri for repræsentationen ved at indføre høje deltagelseskra. Eller anderledes formuleret: substantivet demokrati er måske græsk, men dets udfyldning stammer i al væsentlighed fra Oplysningen og frem.¹⁷

Oplysning er menneskets frigørelse fra selvforskyldt umyndighed. Mennesket skal herefter følge sin egen vilje, men vel at mærke ikke sine egne tilbøjeligheder. Kant er (bevidst?) god lutheraner og lader viljen være bundet i et kategorisk imperativ efter hvilket enhver handlen skal kunne gælde som almen maxime,¹⁸ men Kant er opmærksom på den

¹⁷ Derfor bør man også undlade at gå for etymologisk frem og oversætte demokrati med folkestyre, men det er der råd for, som det vil vise sig i det følgende.

¹⁸ Det sidste fremgår ikke af artiklen, men af kritikken af den praktiske fornuft (1788/2000).

samfundsmæssige arbejdsdeling, som gør det kategoriske imperativ utilstrækkeligt.¹⁹ Løsningsformlen bliver adskillelsen af fornuftens private og offentlige brug: som privat er fornuften partikulær og bundet af magt, som offentlig universel og magtfri. Som privat er den knyttet til mennesket som konkret empirisk (objektiveret) subjekt, som offentlig er den knyttet til det transcendentale fælles subjekt. Det er denne adskillelse, der gør at borgerne på samme tid er forfattere af og adressater for den konkrete lovgivning.²⁰ Pointen med de demokratiske revolutioner var ikke at fjerne denne adskillelse, men at regulere den. Hvor den selvforskyldte umyndighed hidtil havde sat sin lid til udfordrede autoriteter, primært den verdslige og gejstlige magt, skulle menneskeheden nu „vove at vide“, og udfordre disse skranker. Dette oplysningens valgsprog kan læses positivistisk eller konstruktivistisk. Den første læsning fører til marxismens postpolitiske fabrik eller til statskundskabens 'social engineering', den anden læsning gør derimod *demokrati til et konstant etos, hvormed en fremkomst (Zufalle, Entstehung) forholder sig til sin egen skabelse*. Det gælder teenageren, der ved sine forældres hjælp emanciperer sig fra disse, og det gælder menneskeheden, som ved hjælp af teologien og statskundskaben frigjorde sig fra kristendommen og staten. Denne frigørelse forudsatte skellet mellem samfund og stat, således at (stats-)borgerne som lovgivere var autonome, som retssubjekter netop underkastede.²¹ Det problem der rejser sig, er imidlertid, hvorledes denne offentlige autonomi skal sikres, eller som Foucault i sin læsning af Kants artikel formulerer problemet:

„Oplysningen må, som vi ser, ikke opfattes blot som en generel proces, der vedrører hele menneskeheden; den fremtræder nu som et politisk problem. Problemet er under alle omstændigheder at vide, hvordan brugen af fornuften kan antage den offentlige form som den kræver, hvordan frækheden til at vise kan udøves i fuldt dagslys, mens individerne adlyder så samvittighedsfuldt som muligt (...) den offentlige og frie brug af den autonome fornuft vil være den bedste forudsætning for lydighed, under den forudsætningen, imidlertid, at det politiske princip, der må adlydes, selv er i overensstemmelse med den universelle fornuft“ (1987: 84).

Den liberale fordobling af samfundet i stat og samfund er ikke tilstrækkelig sikring af fornuftens offentlig brug, for hvem sætter grænserne for denne fordobling? Hvortil går statens grænser? Kants løsning var som bekendt det transcendentale subjekt, ovennævnte universelle fornuft, men den del af Moderniteten er opgivet, man kan sige, at den blev

¹⁹ For hvordan ville en bager (som bager) stille sig overfor imperativet. Ville han bage flere eller færre brød?

²⁰ Hvilket i Fakticität und Geltung er Habermas' formulering af Durkheims ovenfor nævnte distinktion.

²¹ 'Subjekt' kommer af det latinske subjecio som betyder underkaste, det har imidlertid adskillige dobbeltbetydninger. For det første er det oprindeligt et retorisk begreb som betyder det at underkaste et begreb betydning, for det andet kan det også betyde et kaste noget op (under-kaste). Kant forener nærmest samtlige betydninger.

skullet ud sammen med de store fortællinger. Robert A. Dahl oplister polyarchiets institutter og de er givet vist tænkt som minimumsgrænser for en sikring af privat og offentlig autonomi, de kan i hvert fald funktionelt virke som sådan indenfor bestemte demokratiteoretiske paradigmer. Men det er netop her i problemet består. Som David Miller påpeger: „The same institutions may be justified from different points of view, although characteristically those who favour contrasting regulative ideas will aim to shape the institutions in different ways“ (1993: 74). Polyarchiets institutter indikerer ikke hvilke demokratimodeller, de oppebærer; ifølge Miller kan de oppebære flere forskellige afhængigt af deres udfyldning.

I Habermas retsteoretiske hovedværk fra 1992, *Fakticität und Geltung*, håndhæves, at det ikke er tilstrækkeligt at iagttage demokratiets faktiske installationer, men at det også er nødvendigt at medinddrage de gyldighedsfordringer som de *immanent* gør gældende, og Habermas finder, at demokratiets institutioner er (og bør være) udtryk for én gyldighedsfordring, der lyder som følger:

»Gültig sind genau die Handlungsnormen, denen alle möglicherweise Betroffenen als Teilnehmer an rationalen Diskursen zustimmen könnten« (1992:138).²²

I en nutid præget af globalisering og internationalisering må man imidlertid stille spørgsmål til afgrænsningen af "alle möglicherweise Betroffenen". Det kræver ikke kaos-teori at vide, at en beslutning i Washington kan få betydning i Afghanistan *et vice versa*. Det løser heller ikke problemet, at diskursprincippet blive kontrafaktisk. Habermas forsøger at komme uden om den Dahl'ske faldgrube, hvorved demokratiets ideal hverken er gennemførligt eller regulativt, men alene platonisk ideelt, men ender selv i en situation, hvor han forlanger, hvad kun kan forlanges af et fåtal af verdens borgere. For den million, der dør af fattigdom og nød hver uge, giver det ganske simpelt ikke mening at stille krav om alle berøres *zustimmen*. Idealet er i bedste fald naivt, men i værste fald er det arrogant. Man kan også sige det anderledes: Hvis Habermas har læst ret i sin gennemgang af den politiske filosofis historie, hvis diskursprincippet lader sig udlæse som en immanent konsekvens, så maner det til advarsel mere end efterlevelse. Habermas' demokratiideal lader sig implementere, men kun blandt de, som Mogens Amdi Petersen i Ringkøbing ret kaldte 'the gloriou few', de, der kender spillet. Habermas mislykkes i sit forsøg på en modernisering af Kant, fordi han ikke kan komme uden om en forståelse af demokrati som folkestyre, og hvis det ikke kan være direkte, så lad det være kontrafak-

²² Hermed har han uigenkaldeligt rekurreret til Kant, fordi han *vil* iagttage den enhed, hvormed han gør sig i stand til at skelne. Det lader sig ikke gøre, uden at anvende et andet skel, som i dette tilfælde bliver skellet mellem de, der accepterer hans projekt, og os andre.

tisk. Trods differentiering og repræsentation forsøger han at fastholde borgerne i et jerngreb, hvor de pinedød skal acceptere en gyldighedsfordring, hvis ikke de vil begå performative selvmodsigelser.

Problemet opstår i forsøget på at afgrænse folket i folkesuveræniteten, fordi demokratiet nu skal gælde styring af hele samfundet, og ikke kun 'det politiske'. Et problem, som blandt andet er opstået, fordi man har overladt demokratidiskussionen til sociologien. Men både epistemologisk som empirisk kan der påpeges store problemer med forestillingen om en altomfattende styring, ikke mindst fordi det slører skellet mellem stat og samfund, og dermed eroderer grundlaget for repræsentation, offentlighed og deliberation. Interessant er det, at selv etymologisk er der grundlag for en revurdering af demokratibegrebets omfangslogiske status.

Det græske ord for folk (Volk) er 'Etnos', som vi på dansk genkender i ord som etnisk. 'Demos' derimod betyder politisk fællesskab og er som sådant knyttet til 'polis' og ikke til 'oikos'. Så langt er der faktisk også kongruens med Kant, da 'oikos' netop var området for fornuftens private brug; og kongruens med den klassiske liberalisme (i en politisk teoretisk horisont), som ville unddrage økonomien den politiske styring. Det græske ord for at styre er heller ikke 'kratein' (som derimod betyder magt), men 'kybernitikae'. Demokrati kan altså etymologisk også forstås som 'politisk magt' det vil sige dette, at die Gewalt er baseret i 'polis' og ikke i 'oikos'. Denne 'oversættelse' af demokrati har således kongruens med den liberale fordobling af samfundet i stat og samfund, der forudsætter en repræsentation, hvilket skaber en offentlighed og er grundlaget for overhovedet at tale om deliberation.

Når demokrati som 'folkestyre' har bidt sig fast skyldes det sandsynligvis Aristoteles' tredeling mellem monarki, aristokrati (eller oligokrati) og demokrati (Se Dahl, 1989). Men så længe vi alligevel primært har lånt det græske begreb for derefter at fylde det med Oplysningens emancipatoriske ærinde, er der for så vidt ikke noget i vejen for at lede efter andre etymologiske rødder end lige de, der ligger først for.

Der er ikke plads til at forfølge problematikken nærmere inden for disse rammer. Hensigten har været at redegøre for en anden læsning af demokratibegrebets reformulering under og i århundrederne efter renæssancen, som muliggør et selvstyre uden et selv, når der nu ikke længer er et historiens subjekt, et sprog, eller et Volk til at udfylde selvets plads. Løsningen må, for mig at se, findes indenfor en anerkendelse af en samfundsdifferentiering. Det vil sige, at demokratiet forbeholdes den politiske orden, således at det bliver en demokratisk legitim opgave politisk at definere forholdet mellem givne handlingers egen- og fremmednytte.

V

Den politiske orden eller det politiske system har i følge Niklas Luhmann en tvedelt omverden, nemlig henholdsvis administrationen og offentligheden.²³ Omverdenene er systemkonstruktioner, og som omverden sorte bokse, hvor det politiske system ikke kan iagttage, hvad der sker *i* omverden, men alene den respons, der vender tilbage på systemets outputs. Hele samfundet er derfor omfangsmæssigt potentiel omverden, men kun det, der giver politisk resonans, er aktuel omverden. Systemet kan forstærke sin sensibilitet overfor omverdenen, gennem en forøgelse af den indre kompleksitet. Der eksisterer et gensidigt stigningsforhold mellem inde og ydre kompleksitet. Forholdet mellem politik og offentlighed bliver hermed komplementært. Offentligheden spaltes i en mangfoldighed af politiske offentligheder, hvor nogle er specialiserede gennem interesseorganisationer eller partiapparatet til at varetage bestemte hensyn, mens andre bidrager til kommunikationen på mere uorganiseret vis. Ligeledes akademiet medvirker til den politiske kommunikation med undersøgelser og tilkendegivelser, ikke mindst om hvorledes denne kommunikation fungerer eller ikke fungerer. Nyere forsøg på at kvalificere denne kommunikation forener sig under betegnelsen deliberative demokratimodeller. Hvis man ser bort fra de dialektiske udgaver, er ærindet, at et demokrati, der ikke længer kan befæste sig på enten den fælles vilje/interesse/nytte eller den egne samme, i stedet må basere sig på den politiske kommunikation. Konsekvensen må blive, at den kommunikation, der har demokratiet som horisont, kvalificeres som demokratisk. Herefter er det muligvis mindre væsentligt, om repræsentanterne så er indsat ved valg eller udpeget af de ældste. I sidste ende gælder vel hvad Dahl kalder for responsiveness. Det må komme an på yderligere undersøgelser.

Differentiering af samfundet i systemer med egne omverdner er den sociologiske beskrivelse at det, der for politologiske øjne er fordoblingen af samfundet i stat og samfund. Forestillingen om at genskabe et direkte demokrati er i dette perspektiv en utopi om en gammel verden, hvor der stadig var op og ned. Det er der ikke længer.

VI

Jeg har forsøgt at komme nærmere, hvad det er, der menes, når man taler om demokrati, ud fra den forudsætning at demokratibegrebets ideale definition alt for ofte undgås, fordi politologien ikke vil udtale sig om normative spørgsmål. Det sidste har jeg forsøgt at vise

²³ Det fremgår blandt andet af hovedværket *Sociale systemer* fra 1984 og af den væsentlige antologi *Political Theory in the Welfare State* (1990). Jeg har valgt ikke at introducere nærmere til Luhmanns systemteori i denne sammenhæng.

gennem en tentativ analyse af Dahls begreb om polyarchi. Dernæst har jeg gennem en læsning af de idealer, som de demokratiske institutioner skulle opfylde i det moderne demokratis fremkomst, forsøgt at vise hvilke institutter: repræsentation og offentlighed, der er demokratiets basisinstitutioner. Paperet har ikke forsøgt at føre 'sandhedsbevis' men alene at skitsere den argumentationsrække, som en mere grundig undersøgelse kunne følge. Hertil kommer, at et væsentligt spørgsmål, som slet ikke har været inddraget, er, hvor fra det moderne kritiske etos kommer: fremkomstens selvforhold til sin egen fremkomst. Også den fremkomst ville det være relevant at foretage en genealogisk undersøgelse af. Det skal være min sidste bemærkning, at denne undersøgelse sandsynligvis skulle begynde i den teologiske dogmatik.

Litteratur

- Christiansen, Peter Munk(Niels Chr. Sidenius (1995), „Korporatisme på retur?“ in *Politica*, Vil 27, nr. 4, pp. 436-449.
- Dahl, Robert A. (1989), *Democracy and its Critics*, New Haven: Yale University Press.
- Dewey, John (1998), „Search for the Great Community“ pp 293-307 in Larry A. Hickman (ed.), *The Essential Dewey*, Indiana: Indiana University Press.
- Durkheim, Émile (1986). „The Concept of the State“, in Anthony Giddens (ed.), *Durkheim on politics and the State*. Cambridge: Polity Press.
- Eriksen, Erik Oddvar/Jarle Weigård (1999), *Kommunikativ handling og deliberativt demokrati*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Foucault, Michel (1987), „Hvad er Oplysning?“ , in *Slagmark*, nr. 9, pp. 90-104.
- Habermas, Jürgen (1992), *Faktizität und Geltung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Habermas, Jürgen (1996), *Between Facts and Norms*, Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1996), *Teorien om den kommunikative handling*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Habermas, Jürgen (1997), *Borgerlig Offentlighed*, Oslo: Gyldendal.
- Held, David (1987), *Models of Democracy*, Cambridge: Polity Press
- Kant, Immanuel (1993). »Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning ?«, pp. 71-80 in Morten Haugaard Jeppesen (red.), *Immanuel Kant: Oplysning, historie, fremskridt*. Århus: Slagmark.
- Kant, Immanuel (2000), *Kritik af den praktiske fornuft*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Loftager, Jørn (1989), „Saglig politisk argumentation? Kritiske bemærkninger til den videnskabelige værdirelativisme i politologien“, pp. 95-117 in Steen Brock/Poul Pedersen (red.), *Dømmekraft. Objektivitet , subjektivitet og videnskab*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Loftager, Jørn (1994), „Den politisk offentlighed i teori og praksis“ in Erik Oddvar Eriksen (red.), *Den politiske orden*, Oslo: Tano.
- Luhmann, Niklas (1990), *Political Theory in the Welfare State*, New York: de Gruyter
- Luhmann, Niklas (2000), *Sociale systemer*, København: Hans Reitzels forlag
- Miller, David (1993), „Deliberative Democracy and Social Choice“, pp.74-92 in David Held (ed.), *Prospects for Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Svensson, Palle (1996), *Demokratiets krise*, Århus: Politica.